

Nebojša Jovanović
Psiholog i psihoterapeut
Osnivač O.L.I. modaliteta³

Celoživotni razvoj celovitosti objekta/druga perspektiva

Sažetak

Psihodinamske teorije razvoja uglavnom se baziraju na ranom razvoju i uticaju ranog razvoja na kasnije obrasce ponašanja čoveka. Jedna od osam ključnih emocionalnih kompetencija na kojoj se zasniva psihoterapijski rad u Integrativnoj Psihodinamskoj Psihoterapiji je celovitost objekta, pojam-kompetencija koji je uvela Melanija Klajn (Klein, 1940). Klajn je opisala najranije faze razvoja celovitosti objekta, i neke manifestacije defekta ove sposobnosti kod odraslih osoba. Smatramo da je vredno daljih istraživanja praćenje razvojnih faza ove sposobnosti u kasnijim životnim razdobljima. Jedno od takvih istraživanja dolazi od autora čiji je referentni okvir teorija ego razvoja Džejn Levinger (Loevinger, 1970). U ovom radu daćemo sažeti prikaz ove teorije i povezati je sa nalazima Melanije Klajn i doprinosima Ferbera, Kohuta kako bismo pokazali moguću skicu celoživotnog razvoja celovitosti objekta, odnosa prema polarnostima i put razvoja ka mudrosti. Otkrića o razvoju Ega koja dolaze iz drugih istraživačkih oblasti, van psihoterapijskih iskustava, mogu biti od velike koristi kao dopuna naših znanja o psihološkom razvoju i pomoću nam da bolje razumemo faze razvoja, a time i onoga što razvojni psiholog Vigotski (1993) naziva "zonom narednog razvoja". Kada znamo kuda idemo, i koje su "stanice" na tom putu, bolje ćemo pomoći one koje tim putem usmeravamo ka razvoju.

U ovom radu prikazali smo pogled na razvoj ega kroz optiku razvoja odnosa prema suprotnostima koje su dale Šarma i Kuk-Grojter (2011) jer odslikava iz jednog drugog ugla i načina posmatranja sposobnost za celovito doživljavanje objekta koju je opisala Melanija Klajn na ranim uzrastima. Stiče se utisak kao da sa njome počinje i završava razvoj, da se on kreće od spajanja, preko razdvajanja, do ponovnog spajanja na drugom nivou.

Ključne reči: celovitost objekta; polarnosti; integracija; razvoj ega;

³ jnebojsa1@gmail.com

Celovitost objekta - lepak psihe

„Ništa na zemlji nije tako bedno

Da ne pruži kadkad i po dobro jedno

Nit je išta dobro toliko da neće

Od prirode svoje ponekda da skreće

Što u zlo neko neće da zabasa.

I vrlina sama ponekog se časa rđavo primeni,

te će porok biti;

a porok se katkad

dobrim delom kiti.”

(Šekspir, „Romeo i Julija”, govor monaha Lavrentija)

1. Uvod

Celovitost objekta je termin koji je u psihoanalitičku teoriju uvela Melanija Klajn (Klein, 1940). Razviti celovitost objekta znači prevazići mehanizam cepanja (splitting) – primitivni odbrambeni mehanizam kojim psiha razdvaja pozitivne i negativne aspekte doživljaja objekta - cepa ih kao da postoje dva različita objekta. Pod pojmom „objekt” psihoanalitičari podrazumevaju osobu, predmet, situaciju...prema kojoj su usmerena osećanja ljubavi ili mržnje. Prema Melaniji Klajn, svako dete u najranijem razvoju prolazi kroz „šizoidno-paranoidnu poziciju” u kojoj je cepanje dominantan mehanizam odbrane i ne postoji doživljaj objekta kao celine (Klein, M. 1948). Doživljaj majke je rascepljen na dobru majku („dobra dojka”) koja se voli, i lošu majku („loša dojka”) koja se mrzi. Spajanje dobrih i loših aspekata objekta, sebe, sveta...dovodi, sa razvojem deteta, do onoga što Melanija Klajn naziva “depresivnom pozicijom”, do osećanja krivice zbog sopstvenih agresivnih impulsa prema objektu koje dete sada doživljava kao celovit. U koliko u doživljaju deteta dominiraju pozitivna osećanja prema objektu, dete razvija potrebu da “reparira objekt”, da popravi “štetu” koju je, u svojim agresivnim fantazijama, nanelo voljenom objektu.

U koliko postoji dominacija negativnih iskustava i osećanja prema objektu, proces reparacije je neuspešan, javlja se prevelika napetost kojom ego ne može da ovlada, što dovodi do regresivnog vraćanja na šizoidnu poziciju, na odvajanje dobrih i loših objekata. Smatramo da se tek ovo regresivno vraćanje na mehanizam cepanja može smatrati odbranom, a da je rascepljeni svet dobrih i loših objekata na ranijem uzrastu prirodno stanje nezrelog ega. Do odbrambenog

regresivnog ponašanja dolazi zbog anksioznosti koja nastaje pri spajanju dobrih i loših reprezentacija objekata u celovit doživljaj, "spoznaje" da mrzimo ono što volimo, da imamo fantazije uništavanja objekta od kojeg zavisimo... Teško je spojiti intenzivno oprečna osećanja i reprezentacije u jedinstvenu celinu. U koliko ne postoji intenzivna ambivalencija, kada pozitivni doživljaji objekta pretežu, ego je u stanju da podnese ambivalenciju i da se bori sa depresivnom pozicijom kroz process reparacije. Ceganje prestaje da bude nužna odbrana.

Prema funkciji koju obavlja nazvali smo celovitost objekta „lepak” psihe. To je sposobnost održavanja različitih aspekata doživljaja (pozitivnih i negativnih) neke osobe, sebe, stvarnosti, kao jedne celine. Kada ne funkcioniše adekvatno, ljudi u svakodnevnom govoru percepciju osobe sa nedostatkom celovitosti objekta artikuliraju izrazima kao što su: „nije čitav“, „puko je“, „odlepilo“, „raspao se“... a stručnjaci koriste izraz „fragmentacija ličnosti“.

Celovitost objekta je ono što osobu čini realističnom, sposobnom da vidi druge, sebe i svet onakvima kakvi jesu, ne iskrivljavajući svoju percepciju i doživljaj kako bi odgovarali onome što osoba zamišlja ili želi da bude. Mehanizam cepanja doživljaja sebe, drugoga ili sveta, koji je na delu kada nema razvijene celovitosti objekta, pravi veliku distorziju u doživljaju stvarnosti deleći dobre i loše aspekte istog objekta na razdvojene svetove („parcijalne objekte”). Ceganje objekat osoba se fragmentira. Osnovna mentalna operacija koju koristi je kategorizacija, klasifikacija. Klase i kategorije su oštro razdvojene i isključuju se. Osobe sa snažno izgrađenom celovitošću objekta u stanju su da ostanu „u komadu, zalepljene, integrisane“ i pod veoma visokim pritiskom. Prevladavanje pozitivnih emocija, ono što zovemo bazično poverenje i optimizam, opstaje, zahvaljujući tom lepku, i pod stresom, pod naletom negativnih emocija. Kada je besna ili uplašena, osoba ne gubi doživljaj pozitivnih aspekata drugoga, sebe ili stvarnosti. Oni su tu da je sačuvaju od preplavlivanja negativnim emocijama.

Ferbern je (Fairbairn 1952), pošavši od koncepta Klajnove o internalizovanim objektima, osnovu kasnijih mehanizama potiskivanja video u objektnim odnosima, umesto u instiktima kako je smatrao Frojd. On kaže:

„Prve odbrane koje koristi još uvek nezreli ego u ovladavanju nezadovoljavajućih odnosa sa drugima su mentalne internalizacije ili introjekcije objekta nezadovoljstva“.

Ego deteta se strukturira sa odbranama od nezadovoljavajućih objektnih odnosa. Na početku su te odbrane bazirane na rascepu oprečnih iskustava, projekciji, introjekciji, negaciji... Postoji »vertikalni rascep« selfa.

Različite manifestacije nedostataka u kohezivnosti selfa Kohut (1971,1977) je objašnjavao preko mehanizama *vertikalnog i horizontalnog cepanja ličnosti*. Kod vertikalnog cepanja razdvijaju se dva selfa koja su u doživljaju razdvojeni jedan od drugoga („dvostruka ličnost”). Jedan je „supermenski self” (obično se razvija iz onih iskustava koje je roditelj ogledao, ono što se roditelju sviđalo kod deteta jer je zadovoljavalo njegove narcističke potrebe) i „jadni self” (razvijen iz iskustava nedostatka ogledanja i potvrđivanja detetovog stvarnog selfa, njegovih

potreba, ambicija, talenata, veština...). Takva osoba može sukcesivno ispoljavati aroganciju i doživljaj nadmoći u nekim oblastima i situacijama, kao i bespomoćnost i doživljaj bezvrednosti u drugim. To sukcesivno cepanje, „*temporalni splitting*” dovodi do podvojenosti reprezentacija selfa ili objekta u vremenu, podvojenih ličnosti koje kao da imaju nezavisnu egzistenciju („Doktor Džekil i Mister Hajd”). Kod horizontalnog cepanja, u igri je mehanizam potiskivanja grandioznih potreba i fantazija, što dovodi do nedostatka ambicija, inertnosti, „lažne skromnosti”, osećanja praznine, umrtvljenosti i nedostatka inicijative. Self je podeljen horizontalno, na svesne i nesvesne aspekte jedinstvenog selfa.

Postizanje i održavanje celovitosti doživljaja selfa i objekta je ključna sposobnost za razvoj ego i integraciju ličnosti. Pojam objekt ima široko značenje. Objekti nisu samo značajne linosti u razvoju deteta, već sve u šta se ulažu emotivne investicije. Možemo imati celovit ili rascepljen doživljaj sopstvenog selfa, drugih ljudi, posla kojim se bavimo, sopstvenog života...Na primer, življenje u prošlosti je odraz nedostatka celovitost doživljaja sopstvenog života u vremenu, življenje „od danas do sutra”, samo u sadašnjosti, takođe predstavlja nedostatak doživljaja sopstvenog života kao celine. Ekscesivno isticanje jednog aspekta selfa, na primer ambicioznosti u radu, uz zanemarivanje drugih, na primer sposobnosti za ljubav, zdravlja...takođe su odraz fragmentiranosti selfa. Sposobnost za održavanje celovitosti objekta je „centripetalna sila” ličnosti, sila koja održava koheziju. Njen nedostatak dovodi do intenzivnog straha od fragmentacije, „raspadanja”.

Celovitost objekta je sposobnost koja nas same čini celovitima, osobama „iz jednog komada”, integrisanima. Takođe, ono što čini da naš doživljaj drugoga i stvarnosti bude celovit - integrisan. Ta sposobnost, međutim, nije nešto što se razvije na mlađim uzrastima ako je odnos sa objektom dovoljno dobar, već ima svoju celoživotnu razvojnu liniju. Klajn je opisala najranije faze razvoja celovitosti objekta, i neke manifestacije defekta ove sposobnosti kod odraslih osoba. Smatramo da je vredno daljih istraživanja praćenje razvojnih faza ove sposobnosti u kasnijim životnim razdobljima. Jedno od takvih istraživanja dolazi od autora čiji je referentni okvir teorija ego razvoja (Loevinger,1970).

2. Sazrevanje ličnosti kroz suprotnosti

Bina Šarma i Suzana Kuk-Grojter (Sharma i Cook-Greuter, 2011) ispituju odnos između sazrevanja ličnosti i toga kako ovladavaju polarnostima, kako osmišljavaju svoja iskustva kroz suprotnosti. Mišljenje u suprotnostima je duboko prožimajuće i ugrađeno u način na koji gradimo smisao naših iskustava. Kad god izdvojimo nešto iz fenomenološkog kontinuuma mi automatski kreiramo objekt (A) i njegov opozit (ne - A). Opisivanje iskustava u dualističkim terminima je neizbežno u svakodnevnom govoru. Integriranje međuzavisnih suprotnosti je sržni element razvoja integralne perspektive stvarnosti. To da je mnogo ljudske patnje uzrokovano mentalnim mehanizmima koji cepaju iskustvo na razdvojene opozite kao što su dobro-loše, svetlo-tama, zadovoljstvo-bol, poznato je od davnina. U našem načinu stvaranja smisla, što više postajemo socijalizovani članovi ljudskog društva, inherentno je pripisivanje vrednosti poželjnim i nepoželjnim aspektima doživljaja. Naša tendencija da imamo preferencije, zajedno sa moralnim suđenjem, dovodi do toga da preferiramo jedan aspekt iskustva nad njegovim opozitom. Buda je govorio da je to naše snažno vezivanje za određeni aspekt stvarnosti, jedan od opozita, uzrok patnje. Hteli bismo da eliminišemo suprotnosti iz naših života. Da pobedimo slabosti snagom volje, smrtnost sve većim produžavanjem životnog veka, starenje raznim mogućnostima koje nude nauka...Sazrevanje donosi spoznaju da „čša žuci ište čšu meda...smiješane najlakše se piju“ (Njegoš, Gorski vijenac). Počinjemo da shvatamo da su ono što smo razdvojili kao međusobno isključive izbore, međuzavisne dimenzije jedne realnosti u kojoj je jedan koncept moguće spoznati samo kroz drugi. Nekolicina ljudi nauči da prihvatiti nefiltrirano iskustvo realnosti izvan naših konstrukcija i simboličkih reprezentacija.

Bina Šarma i Suzana Kuk-Gruter (Sharma i Cook-Greuter, 2011) postavljaju nekoliko ključnih pitanja: 1. Kako i u kom stepenu opoziti i polarnosti igraju ulogu u kreiranju smisla? 2. Da li postoje polarnosti specifične za svaki stadijum razvoja ega kojima odrasla osoba treba da upravlja? Ako postoje, koje su to polarnosti? 3. Da li postoji veza između stadijuma razvoja ega koji je osoba dostigla i načina na koji se odnosi prema polarnostima?

Razvoj počinje diferencijacijom, nakon faze simbiotične stopljenosti sa objektom. Diferencijacijom i imenovanjem počinje i Biblija. „U početku stvori Bog nebo i zemlju, potom stvori svetlost i razdvoji je od tame, i svetlost nazva dan, a tamu noć. Potom reče Adamu da da imena životinjama i biljkama...da ih tim imenovanjem označi, diferencira“. Nastavljanje razvoja je progresivna distinkcija i diferencijacija. Počevši od jednostavne dualistične podele nekog kontinuuma na „svetlost i tamu“, „dan i noć“, „pozitivno i negativno“, progresivna diferencijacija i elaboracija nas izvode iz nediferenciranih početaka ka većem znanju i kontroli nad svetom.

Međutim, i diferencijacija je jedna strana polarnosti. Koliko god korisna i razvojna bila, bez svog opozita gubi smisao. Građenje značenja počiva, takođe, i na procesu upoređivanja i prepoznavanja sličnosti. Kako odrastamo, naučimo da prepoznavamo ono što je slično od onog što je različito da bismo mogli da konstruišemo koherentnu mentalnu ili simboličku mapu

stvarnosti. Što nam je mapa stvarnosti kompleksnija i integrisanija, mi smo razvijeniji. Mehanizmi progresivne diferencijacije i elaboracije neizbežno dolaze do limita iznad kojeg dalja diferencijacija postaje apsurdno kompleksna i iskustveno besmislena. Potrebna je integracija.

Šarma i Grojter (2011), kažu: „Teorija Ego-razvoja je teorija o prepoznatljivim pričama ljudi o tome ko su, što je važno za njih, kuda idu i šta su zamislili da je svet i realnost. Ona istražuje kako ljudi kreiraju drugačije značenje života koje žive. Konstrukt ega vidi kao srce ljudskog poriva za stvaranjem značenja. Prema teoriji razvoja ega, ego ima dvije funkcije: 1. Ego kao procesor percipira, posreduje, orkestrira, metabolizira, te probavlja i spoljašnje i unutrašnje iskustvo tokom razvoja do najsuptilnijih razlika u transcendentnoj realnosti. Ego se tako vidi kao neumorni pripovedač priča, stvaralac značenja. 2.. Ego kao reprezentacije, s druge strane, integriše sve aspekte iskustva kako bi ispričao suvislu priču o sebi. To čini stvarajući trajne i čvrste slike o sebi kako bi odbio strah od ne-bitka i prolaznosti.“

Istraživanja koja su uradile Šarma i Grojter (2011), koristeći SCTi-MAP (Sentence Completion Test Integral - Maturity Assessment Profile –Integralni Test Dovođavanja Rečenica - Profil Merenja Zrelosti), pokazuju da postoje obrasci priča koje ego saopštava koji se menjaju kroz razvojnu putanju. MAP se temelji na pretpostavci da je naš jezik odražava složenost naše mape stvarnosti i nivo diferencijacije i integracije koji smo dostigli. Dubina, složenost i opseg naše perspektive evoluirao. Kako individua sazreva, ego govori novu priču o tome „ko sam ja“ i „kako realnost funkcioniše“. Teorija ego razvoja daje dijagram tih puteva menjanja self reprezentacija, razlikujući devet različitih faza razvoja odraslih, od kojih je svaka diskretan nivo samoidentifikacije. Ljudi u svakoj fazi stvaraju značenje na jedinstven način koji se kvalitativno razlikuje od onog u prethodnoj fazi. Svaki kasniji stadijum predstavlja transformaciju prethodne perspektive, to jest, uključuje i nadilazi ranije stajalište.

Pre nego što pređemo na razvojne stadijume odnosa prema suprotnostima da prikazemo kako su autorke definisale ključne pojmove kojima se služe:

1. *Suprotnosti* 2. Različite vrste suprotnosti: (A) *Vrednosno-neutralne* i (b) *vrednosno obojene*. 3. *Polarnosti i Višestrukosti*.

-*Opoziti – Suprotnosti* imaju značenje “biti drugi deo para koji je korespondentan ili komplementaran u poziciji, funkciji ili prirodi, različit u kvalitetu, smeru, rezultatu ili značaju. Ova dva elementa koja čine suprotnosti često se nazivaju polovima.” Suprotnosti mogu biti:

(a) "Vrednosno neutralne „ i (b) " Vrednosno obojene".

Vrednosno neutralni opoziti su deskriptivni, bez evaluativne komponente, kao što su dugo – kratko, veliko – malo, dečak – devojčica. Ni jedan od polova nije bolji ili gori, poželjniji ili manje poželjan. Vrednosno obojeni opoziti su oni koji se odnose na bilo koje naizgled suprotstavljene, kontradiktorne parove vrednosti, one koji proizvode tenziju jer svaki pol ima

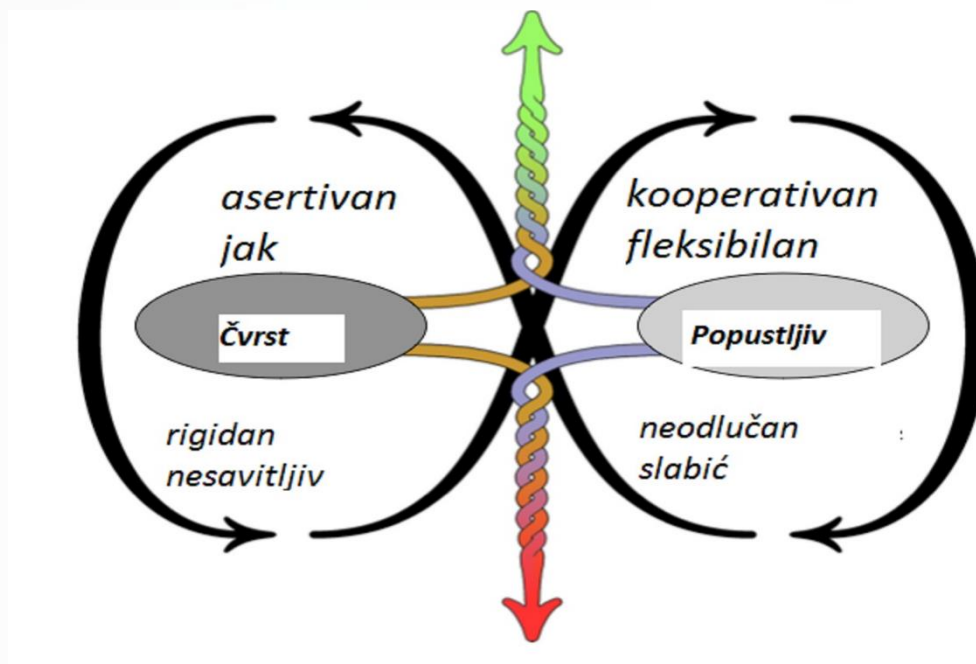
pripisanu pozitivnu ili negativnu vrednost. Deca apsorbiraju te vrednosno obojene tazlike kroz socijalizaciju i akulturaciju. Ona treba da budu “dobra” a ne “nevaljala”, čista” a ne “prljava”. Pokazivanje jednog pola dovodi do nagrade, a drugoga do kazne. Takva sklonost se proširuje i počinjemo da vrednosno bojimo sva naša iskustva vezana za opozite.

2.1. Polarnosti i višestrukosti

Kada oba pola u okviru para imaju pozitivnu ili negativnu vrednost, nazivaju se *polarnostima*. Polarni parovi imaju dva međuzavisna pola od kojih oba mogu biti poželjna u vremenu za održavanje nekog sistema. Na primer “čvrst” - “savitljiv” su pozitivni opoziti, kao i “struktuirano” - “fleksibilno”. Višestrukostima se nazivaju odnosi između pojmova u kojima je isprepletano više polova ili polarnosti. Često ih susrećemo u teorijama koje objađnjavaju međuzavisnosti više od dva elementa ili pola. Na primer, važno je obraćati pažnju na um i telo, emocije i razum, duhovno i materijalno...da bismo razumeli ljudsko biće.

Ljudska sklonost da polarnosti, koje su suštinski međuzavisni pozitivni parovi koncepata, vrednosti ili konstrukata, pretvara u opozite, dovodi do tenzije između polova koji su, zapravo, međuzavisna dinamična celina. Za adekvatno funkcionisanje u stvarnosti potrebna su nam oba pola polarnosti. U nekim situacijama je dobro biti struktuiran, u nekima fleksibilan, nekada čvrst, nekada mekan...Dok ne sazrimo, ne možemo dobro videti dinamiku i međuzavisan odnos delova i celine.

Šarma i Grojter (2011, str.30) daju sledeći primer (slika 1.) da bi pojasnile generalnu strukturu i prirodu polarnosti.

Slika 1. Mapa polarnosti čvrst-popustljiv

Svaki pol u polarnosti nosi vrednost. U polarnosti: biti *čvrst* – *popustljiv*, biti asertivan i jak su pozitivni aspekti čvrstine, a biti kooptivan i fleksibilan su pozitivni aspekti popustljivosti. Kada smo previše fokusirani na vrednovanje jednog pola, i isključujemo drugi, dobijamo negativne aspekte: postajemo rigidni i nesavitljivi ako smo fokusirani na *čvrstoću* ili neodlučni i slabići ako smo fokusirani na popustljivost. Ako jedan pol u paru postane preferiran, njegov međuzavisni opozit se isključuje, zanemaruje ili odbacuje. Tada težimo da opišemo suprotni pol u terminima negativnih aspekata, odbacujući pozitivne aspekte koje ima.

Iz ovoga možemo videti koliko je sklonost ka cepanju iskustva povezana sa vrednovanjem, kulturom, sveprožimajuća, koliko zahvata govor i mišljenje. Polarizacija nas sprečava da vidimo ugrađenu vrednost opozita i budemo mudri. Psihoterapeuti to svakodnevno susreću u svojoj praksi, razdore, konflikte, neslaganja i nerazumevanja između ljudi, međusobnog obezvređivanja zbog vrednovanja drugačijih opozita. Kada budemo govorili o volji i manipulacijama voljom, videćemo da je upravo nesposobnost integracije opozita ono što čini ljude pasivnim ili aktivnim manipulatorima, kao i to da se u izboru partnera često može sresti upravo izbor partnera koji prenaplašava opozit koji smo odbacili kod sebe.

Istraživanja koja nisu klinička, ne polaze od psihoterapijskog iskustva, već koriste analizu jezika, načina na koji opisujemo iskustva, preko jezički orijentisanih instrumenata kao što je MAP, dolaze do gotovo istih spoznaja o značaju razvojnim putevima *celovitosti objekta*, sposobnosti za integraciju opozita.

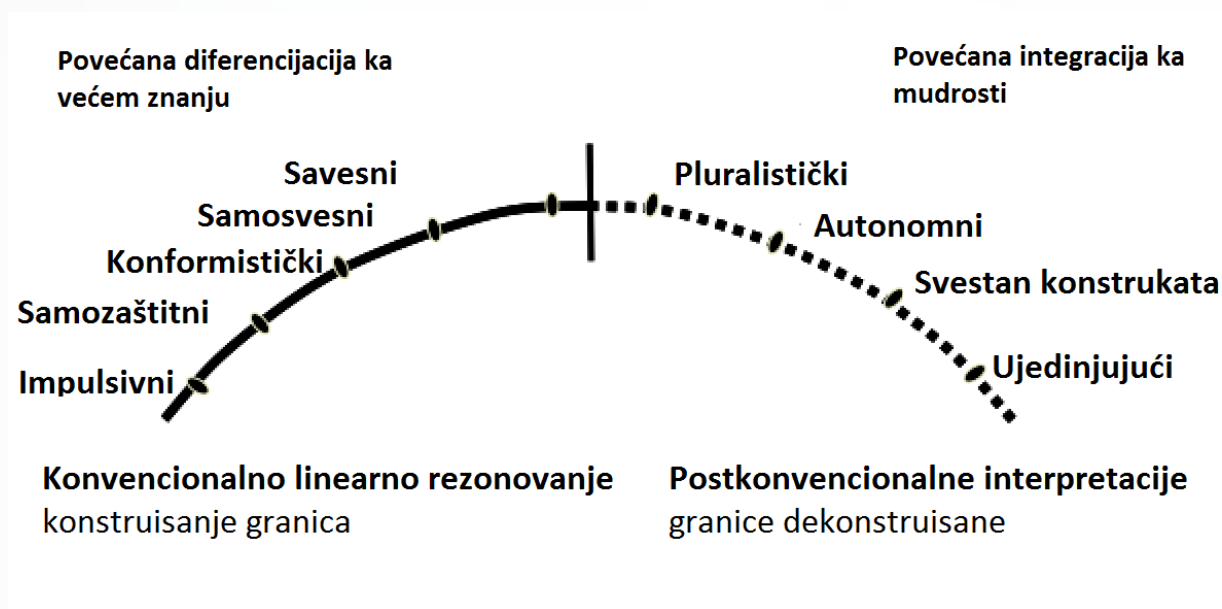
Kada opserviramo odnos rema polarnostima osobe kroz vreme, vidimo oscilacije između dva pola čija dinamika izgleda kao beskrajna petlja. Što snažnije vrednujemo jedan pol, više se plašimo da ćemo ga izgubiti i više odbacujemo njegov opozit. Plašimo se da ćemo izgubiti identitet ako dozvolimo alternativnu perspektivu. Ipak, često se dešava da kada osoba naglašava jedan pol, onda dostigne i ograničenja preferiranog pola, njegovu lošiju stranu, pa postaju privremeno privlačni pozitivni aspekti opozita kao prirodno rešenje – “dopustiti sebi da budem i takav”. Strah od gubitka preferiranog pola uglavnom sprečava te pokušaje integracije opozita. Ta nemogućnost da ponovo procenimo i nađemo ono što je vredno u odbačenim opozitima može dovesti do razvojnog zastoja. Kada budemo govorili o psihoterapijskim tehnikama koje mogu da pomognu u razvoju celovitosti objekta, videćemo da se one najčešće koriste uparvo “eksperimentisanjem” sa opozitima u atmosferi u kojoj se klijent oseća prihvaćen i ohrabrivani da se upusti u istraživanje suprotnosti koje je odbacio. Prevazilaženje crno – belog mišljenja, dijalektičnost mišljenja, bitni su pokazatelji razvoja i, prema teoriji ego razvoja, markeri prevazilaženja konformističkog stadijuma.

Koliko čvrsto se osoba drži neke polarnosti, kao i to kako procenjuje tuđe preferencije i u kojoj meri se investira u “ili-ili” perspektivu, mogu biti indikatori određenog stadijuma razvoja ega. Praćenje izrečenih ili implicitnih preferencija ispitanika u odgovorima na MAP autorke su koristile za merenje nivoa zrelosti ega, istražujući tri načina kako polarnosti mogu biti značajne u razvoju ega: 1. *Luk polarnosti* koji je u osnovi cele razvojne putanje, 2. Kako

dolazi do pomeranja od „ili-ili“ perspektive u konvencionalnom stadijumu ka uključivanju obe perspektive na postkonvencionalnim stadijumima, 3. Koje su preferencije određenih polarnosti specifične za određene stadijume razvoja ega.

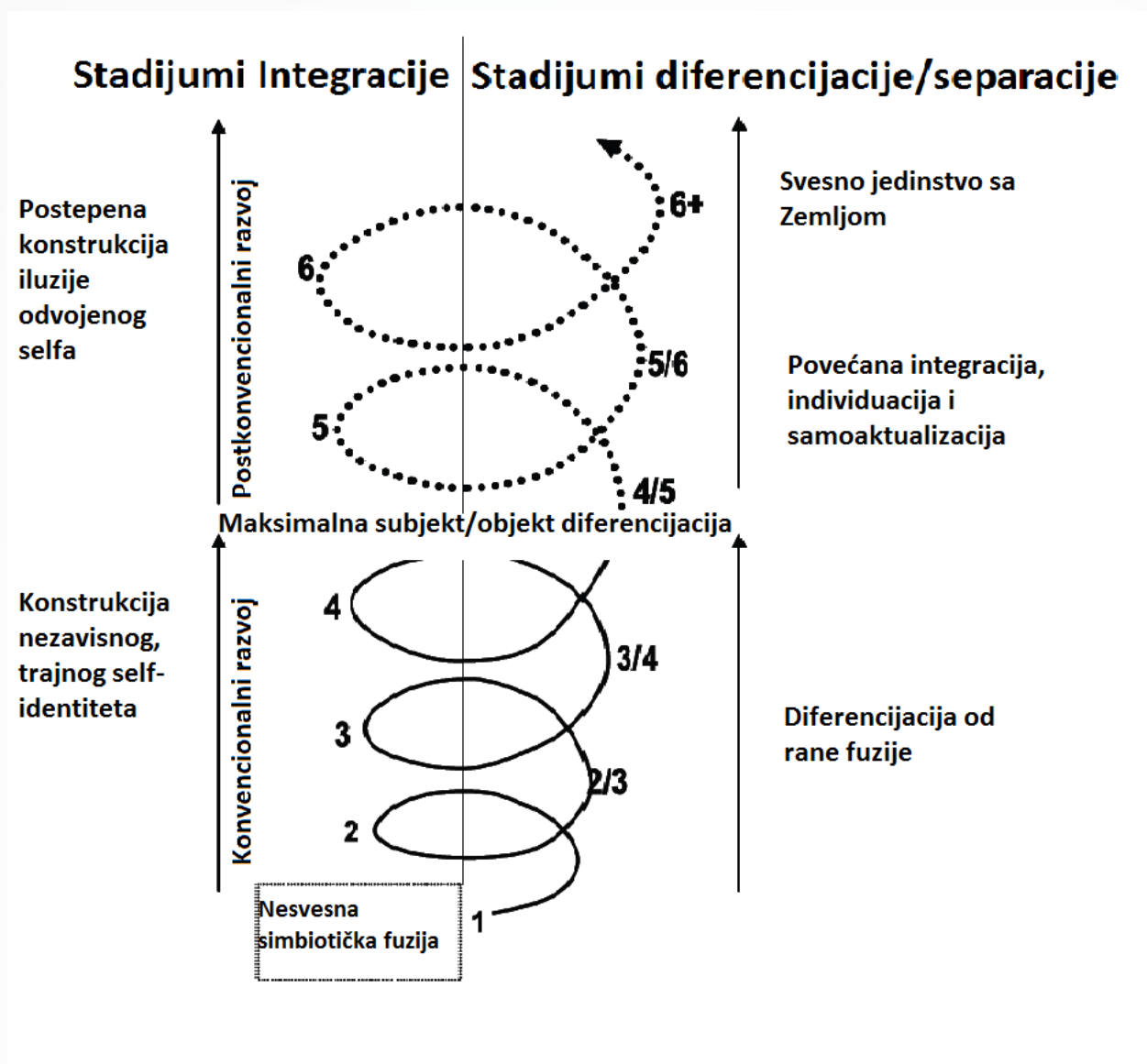
1. *Luk polarnosti:* Teorija ego razvoja polazi od toga da se ljudska bića razvijaju kroz faze diferencijacije i integracije. Kao što pokazuje slika 2., razvoj kreće od nesvesne simbiotičke stopljenosti sa majkom pri rođenju, ka progresivnoj diferencijaciji i razgraničavanju selfa sve do najvišeg konvencionalnog stadijuma – stadijuma savesnosti. Tako prvih pet stadijuma razvoja ega kod odraslih, od impulsivnog do stadijuma savesnosti, pokazuju osnovni trend ka diferencijaciji između sebe i drugih/okoline.

Napomenuli smo već da se stadijum savesnosti smatrao stadijumom koji dostižu ljudi u zapadnim zemljama. Međutim, istraživanja u poslednjih pedeset godina pokazuju da odrasli mogu da se razvijaju i iznad konvencionalnih stadijuma i da se takav razvoj može klasifikovati. Kok – Grojter (1985, str 32) je, kao što možemo videti na slici 2., podelila široko definisani *Integrativni* stadijum Loevingerove na dva razvojna stadijuma – *stadijum svesnosti konstrukata* i *ujedinjujući*. Na stadijumu *svesnosti konstrukata* ljudi postaju svesni kako je stvarnost i opažena i konstruisana kroz filtere obrazovane preko jezika. Individualistički stadijum naziva se još i pluralistički. U teoriji razvoja ega se razvojna kretanja nakon konvencionalnih stadijuma opisuju kao proces dekonstrukcije prethodnih stanovišta ka sve većoj integraciji. Četiri postkonvencionalna stadijuma, pokazuju prožimajući trend ka asimilaciji i integraciji i sve veću svesnost pripadnosti i jedinstva sa čovečanstvom i planetom. Luk razvoja, dakle, ide od diferencijacije (prvi deo puta) ka integraciji.

Slika 2. Luk polarnosti-diferencijacija i integracija

Kako funkcioniše polarnosti *diferencijacija – integracija* može se opservirati i na prelazima iz jednog u drugi stadijum razvoja ega. Na slici 3. Kuk – Grojter (1985) možemo videti da, kod nekih stadijuma (*samozaštitni, samosvesni, pluralistički-individualistički, svesnost konstrukata*) svaki naredni stadijum karakteriše diferenciranje sebe od prethodno dostignute integracije. Suprotno tome, *konformistiki, stadijum savesnosti, autonomni i ujedinjujući* predstavljaju stadijume nove integracije. Polarnost integracije – diferencijacija je ukorenjena u dva oprečna ljudska poriva – prema autonomiji (nezavisnosti, osobenosti) i homonomiji (pripadanju, zajedništvu).

Slika 3. Alternativni naglasak na diferencijaciju – integraciju

2.2. Polarna dinamika između konvencionalnog i postkonvencionalnog

Ono što razdvaja konvencionalni od postkonvencionalnog načina građenja značenja je pomeranje od pretežno “ili - ili” načina mišljenja i osećanja ka integraciji obe alternative. Povećanje sposobnosti da se integrišu polarnosti je bitan aspekt postkonvencionalnog mišljenja. Takođe, možemo videti da su neki aspekti polarnosti predominantni u konvencionalnom doživljaju stvarnosti, a da se njihov opozitni pol integriše u kretanju ka široj i zrelijoj postkonvencionalnoj stvarnosti. Navešćemo najosnovnije od tih polarnosti.

Deo i celina: Osobe na konvencionalnim stadijumima teže da se orijentišu ka delovima sistema, pre nego prema celini. Značenje se izvlači razbijanjem stvarnosti na delove kojima se može vladati. Analiza (grčka reč analiza znači razdvajanje u delove) je primarni mehanizam da se nešto razloži na delove. Širu perspektivu i veću orijentaciju ka celini vidimo tek na postkonvencionalnim stadijumima, kada ljudi počinju da shvataju da su deo mnogo veće celine. Međutim, i tu se može videti dinamika diferencijacija – integracija. Osobe koje tek dostignu *pluralistički* stadijum često odbijaju orijentaciju ka delovima, i preferiraju da gledaju samo celinu, odbacuju način funkcionisanja na prethodnom nivou razvoja. To je, takođe, osobenost “ili – ili” načina mišljenja. Oni koji su tek dosegli postkonvencionalnu perspektivu mogu se inicijalno opirati svakom “atomističkom” ili “redukcionističkom” viđenju stvarnosti. Tek sa daljim razvojem se mogu prethodne perspektive integrisati i osoba otkriva kako fokusiranje na delove nije samo po sebi loše, ako nije ekskluzivno.

Self i drugi: Ista deo – celina orijentacija se može uočiti na konvencionalnim stadijumima kao usmerenost na vlastite potrebe (deo) i na sebe ili na potrebe grupe, nacije (celina). Obuhvatanje drugih je ograničeno na one koji pripadaju “mojoj grupi” i ispoljava se kao “mi – nasuprot njih” stav u kojem su granice čvrsto određene. Do integracije na postkonvencionalnom nivou dolazi sa uviđanjem da smo svi mnogo više međuzavisni nego što smo ranije videli. Stadijum *autonomije* je prvi postkonvencionalni stadijum na kojem postoji puna svesnost kompleksne međuzavisnosti selfa i drugih i delova i celine.

Spoljašnje – unutrašnje, subjektivno – objektivno: Na ranim konvencionalnim stadijumima ekspresija je konkretna i bazirana na akciji. Naglasak je na onome što je spolja i što se može videti. Na stadijumima samosvesnosti i savesnosti posebno važno postaje verovanje u naučnu objektivnost. Osobe u stadijumu samosvesnosti se fokusiraju pre na ekspertizu i veštine nego na unutrašnji život (moglo bi se postaviti pitanje da li je, generalno, stadijum ego razvoja akademske psihologije zaglavljen na ovom nivou). Istina je spolja i istražuje se preko spoljašnjih autoriteta. Iako se ozbiljan interes za objektivnu samospoznaju može videti i na stadijumu savesnosti, unutrašnje istraživanje istinski počinje sa pluralističkim stadijumom. Tek tada ljudi postaju svesni svoje uslovljenosti kulturom i razumevaju ograničenja sopstvene objektivnosti. Na kasnijim postkonvencionalnim stadijumima rastuća svest o unutrašnjim suprotnostima i paradoksima ide uz prepoznavanje kontradikcija u spoljašnjim sistemima i između unutrašnje i spoljašnje stvarnosti.

Kratkoročno-dugoročno, linearno-nelinearno: Kratkoročno stanovište dominira na konvencionalnim stadijumima, i vodi do reaktivnog rešavanja problema. Nisu obuhvaćene dugoročne posledice i sistemski pristup. To smo napomenuli govoreći o vremenskoj dimenziji celovitosti objekta – sposobnosti da se sopstveni život vidi kao celina, u kontinuitetu, kroz prošlost, sadašnjost i budućnost. Preferencija kratkoročnog rešavanja problema dovodi do oslanjanja na zdravorazumsko rezonovanje i fokus na linearnu kauzalnost. Postkonvencionalna perspektiva, sa druge strane, dopušta otkrivanje nelinearnih odnosa i cirkularne uzročnosti. Slabi potreba za kognitivnim zatvaranjem, definisanom akcijom i predvidljivošću. Na stadijumu autonomije i iznad njega postaju važniji dugoročni ciljevi i uticaj na dobrobit budućih generacija i osmišljene akcije se mogu preduzimati uz razmatranje više vremenskih okvira, nivoa uticaja i različitih konteksta.

Apsolutno – relativno: Ljudi na stadijumu savesnosti postaju sposobni da drže višestruku perspektivu i da imaju poimanje kompleksnih sistema. Ipak, fokus je na objektivnim opisima i otkrićima temeljnih apsolutnih zakona prirode i pravilnosti u ponašanju ljudi. Na postkonvencionalnim stadijumima javlja se novi osećaj slobode od apsolutističkog mišljenja. Sada se naglasak stavlja na različitost i relativnost iskustva, perspektiva i višestruke načine da se bude ljudsko biće. Kada se dovede do ekstrema, zaključak je da nijedno gledište nije bolje od drugog, da je „sve relativno“ (što je tipično postmodernistički stav). Integracija koja dolazi nakon apsolutnog relativizma dešava se na stadijumu autonomije i kasnijim stadijumima. Tada, uprkos priznanju opšte nesigurnosti, osoba može i mora donositi utemeljene odluke i biti u mogućnosti da ih opravda na osnovu više kriterijuma. To uključuje, (ali nije ograničeno njima) etička načela i jasne predstave o tome što je potrebno za sistem, kao i razmatranje kratkoročnih i dugoročnih uticaja određenog toka aktivnosti.

Sve gore navedene polarnosti igraju određenu ulogu u svakoj fazi, ali autori daju širi obrazac koji pomaže u tome da se definiše i okarakteriše ono što je suštinski više konvencionalno ili postkonvencionalno u načinima građenja značenja. Naravno, bilo koja od preferencija bazičnih polarnosti sama za sebe ne može odrediti nivo ego razvoja pojedinca. Potrebno je prisustvo brojnih drugih indikatora koji zajedno doprinose proceni nečijeg specifičnog pogleda na svet.

3. Polarnosti kroz stadijume razvoja

Na svakom stadijumu možemo da pratimo kako ljudska bića upravljaju fenomenom polarnosti i njihovom dinamikom. Na kom god da smo stadijumu razvoja, mi se možemo, svesno ili nesvesno, zakačiti za jedan pol, nesvesni toga da isključujemo drugi. Trenutna perspektiva nam daje osećaj selfa i sigurnost koju pruža određeni skup jasnih vrednosti.

Kad prerastemo granice nekog stadijuma možemo početi da osećamo vrednost drugog pola koji postaje važniji u sledećem stadijumu razvoja. Nakon što smo ušli u novi stadijum razvoja, mi često svesno odbacujemo pol koji smo preferirali u prethodnom stadijumu jer smo postali svesni njegovih ograničenja i loših aspekata. Pokrenuti smo dobrobitima istraživanja novootkrivene perspektive i potrebom da nove uvide unesemo u ono što smatramo važnim.

U tabeli 1. Kuk – Grojter (1985) navedene su tipične polarnosti koje su osnova iskustva na određenim stadijumima razvoja. Kod svake polarnosti može se identifikovati pol koji je prihvaćen i nesvesno ili svesno preferiran. Takođe, može se identifikovati i opozitni pol koji je zanemaren ili odbačen, bilo zbog trenutne nesposobnosti da se prepozna njegova potencijalna korisnost ili iz straha od njegovih loših aspekata.

Tabela 1. Prihvaćeni i zanemareni polovi na različitim stadijumima razvoja ega - Konvencionalni stadijumi

Stadijum	Prihvaćeni pol	Zanemareni pol
<i>Samozaštitni</i>	Sopstveni interesi, potrebe Akcija Eksternalizovanje odgovornosti	Potrebe i interesi drugih Razmišljanje/refleksija, planiranje. Preuzimanje odgovornosti
<i>Komformistički</i>	Drugi (briga) „Mi“ Spoljašnje osobenosti Popustljivost, poslušnost Standardi/pravila	Self (briga) „Oni“ Unutrašnji kvaliteti Asertivnost Kontekst/fleksibilnost
<i>Samosvesni</i>	Primljeno znanje Saznavati Propagiranje Unilateralnosti/moj način Produktivnost	Preispitano znanje Razmišljati Istraživanje Saradljivost/načini drugih Efektivnost (kvalitet)
<i>Savesni</i>	Planirano Linearna uzročnost Orijentacija na budućnost Pronicljivost, razboritost Objektivno	Spontano, iskršlo Nelinearna međuzavisnost Ovde i sada Intuicija Subjektivno

Izvor: Kuk i Grojter (1985)

Sa prelaskom od konvencionalnih na postkonvencionalne stadijume kapacitet da se „vide obe strane“ polarnosti se značajno povećava. Integrisanje mnogih polarnosti je deo kapaciteta *autonomnog* nivoa. Međutim, suptilne preferencije postoje zbog vrednosti koja se pridaje integrativnoj perspektivi i razumevanja ograničenja ranijeg parcijalnog gledišta. To može da se pretvori u odbojnost ili nesposobnost da se vide i vrednosti ranijih načina gledanja. Poslednje dve polarnosti u tabeli ispod, ljudi na autonomnom nivou obično ne vide. Tabela 2, Kuk – Grojter (1985).

Tabela 2. Prihvaćeni i zanemareni polovi na različitim stadijumima razvoja ega - postonvencionalni stadijumi

Stadijum	Prihvaćeni pol	Zanemareni pol
<i>Pluralistički</i>	Horizontalno Donošenje odluka konsenzusom Biti Zahvalno Personalno/subjektivno Kontekstualno	Vertikalno Direktivno donošenje odluka Raditi Procenjujuće Objektivno/analitički Standardizovano
<i>Autonomni</i>	Nadređeni sistemski ciljevi Dinamička rešenja Principi Znati Traženje	Individualne potrebe/ciljevi Linearno rešavanje problema Praktičnost Misteriozno Netraženje

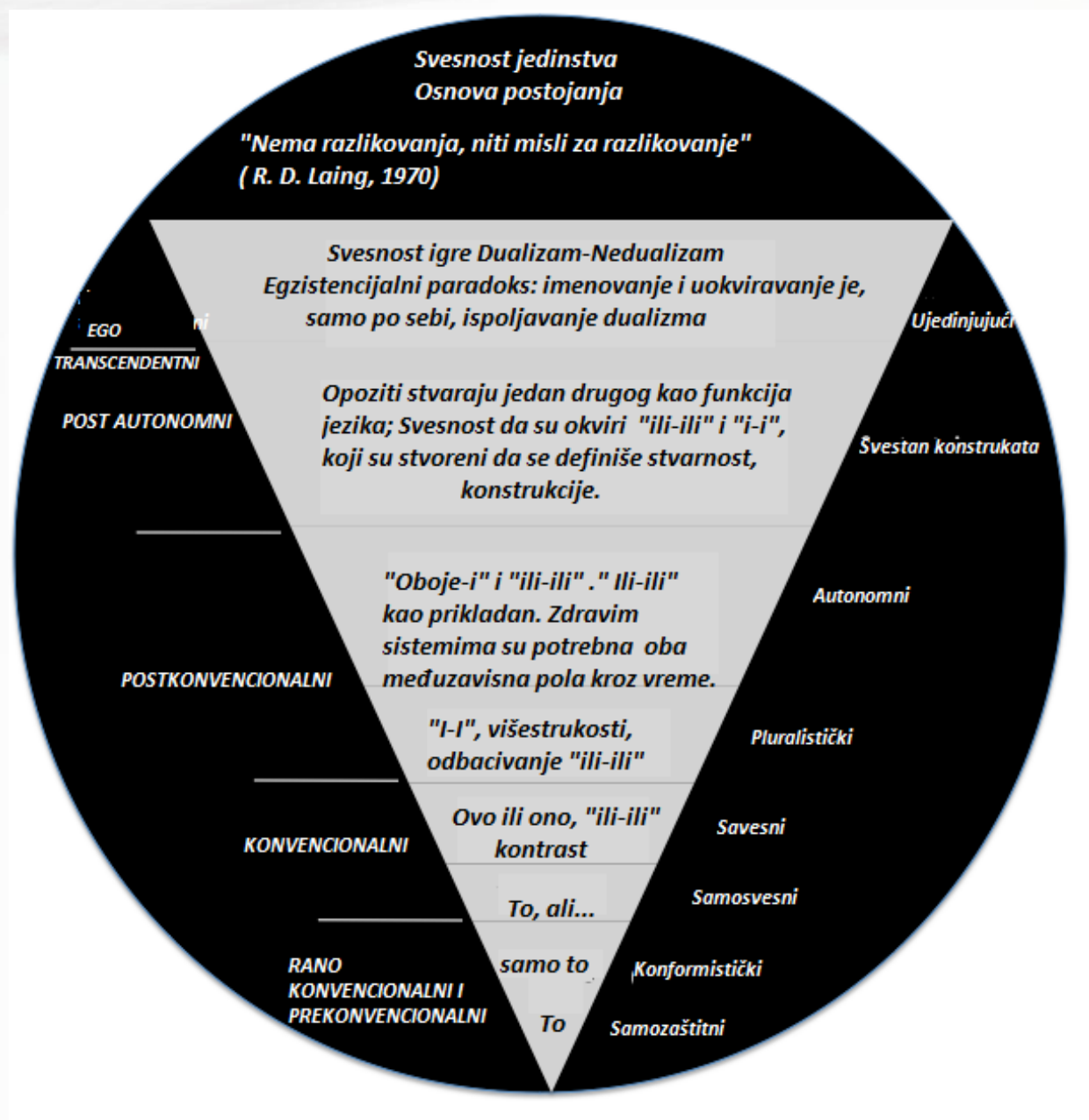
Izvor: Kuk i Grojter (1985)

3.1. Razvoj razumevanja koncepta polarnosti

Nakon što su naglašeni neki od polariteta u razvoju odraslih, generalno i na pojedinačnim stadijumima, Šarma i Kuk-Grojter (2011), daju svoje viđenje razvoja samog koncepta suprotnosti. Na slici 4. Prikazuju kako se opoziti i polarnosti razumevaju, održavaju i prevazilaze na različitim nivoima razvoja ega. Kapacitet da se bavimo opozitima razvija se od stanja u kojem vidimo samo jedan aspekt iskustva, „ili – ili“ mogućnosti, ka inkluzivnijim načinima odnošenja sa opozitima, sve do otapanja samih definicija i granica koje smo koristili da stvorimo značenje u našim ranijim koncepcijama. Sa povećanjem zrelosti polarnosti se svesno prihvataju i integrišu. Na najvišim nivoima razvoja ega individuu sve upozorava na paradoks da sama distinkcija između dualizma i nedualizma kreira dualistički okvir.

Da bi ilustrovale to kretanje od prve rastuće kompleksnosti razumevanja opozita do njihovog mogućeg prevazilaženja na *ujedinjujućem* stadijumu, autorke daju neke primere odgovora sa MAP. Na prekonvencionalnom i rano konvencionalnom stadijumu (samozaštitni i konformistički) ljudi mogu videti samo jedan aspekt realnosti, ili njegov opozit. Pažnja se može

usmeriti samo na jedan aspekt iskustva. Na MAP se često sreću deskripcije koje ističu samo jednu ili drugu stranu situacije. Na primer, Podizanje porodice - „je prijatno“, Podizanje porodice - „je borba“. Na sledećem, *samosvesnom* stadijumu, počinjemo da vidimo opozite u okviru iste celine. To pokazuje početno prepoznavanje i voljnost da se spoznaju sukobljeni ili opozitni aspekti u okviru nečijeg mentalnog modela toga kako funkcioniše self i svet. Na primer: Kada sam kritikovan—„Osećam se povređenim, ali učim iz toga...“.

Slika 4. Razvoj koncepta opozita

Na najizdiferenciranijem među konvencionalnim stadijumima, stadijumu *savesnosti*, možemo videti početno razumevanje tenzije između opozita. Osobe na ovom stadijumu navode potrebu da “žongliraju” ili “balansiraju” različite aspekte svog iskustva. Svet i dalje često opisuju u “ili – ili” terminima, ali se mogu uvideti makar dve kontrastirane mogućnosti. Na primer: Podizanje porodice—*“zahteva balansiranje između poslovnog i privatnog života...”*. Na pluralističkom stadijumu uobičajena je višestruka perspektiva. Ljudi prepoznaju da, generalno, ima više od dve mogućnosti. Mogu ponuditi listu ideja, uključujući kontrastne elemente i višestruka gledišta od kojih se svako vidi kao podjednako važno. Prvi put osoba postaje svesna sopstvenog vrednovanja i interpretiranja onoga što je važno, uvažavajući obe strane polarosti. Divergentno i “i – i” mišljenje sada izgleda adekvatnije od od konvergentnog i “ili – ili” mišljenja. Na primer: Podizanje porodice... *“zahteva da žene imaju više aspekata-da budu domaćice, prisne, duhovne vođe, sposobne da se adaptiraju...”* ili *“Kada sam kritikovan, ponekada prihvatim kritiku, nekada je odbijem, zavisno od osobe i prirode kritike...”*.

Na *autonomnom* stadijumu se “i – i” mišljenje proširuje na višestruke nivoe međupovezanih sistema. Za taj stadijum je karakteristično da je osoba u stanju da vidi obe strane i celinu, i da izabere i “i – i” okvir ako je to potrebno. Prvi put se razume međuzavisna tenzija opozita kao neizbežni deo života. Na primer: Dobar šef... *“zna šta je potrebno da se uradi, ali je sposoban i da uključi druge da bi napravio promene i poboljšanja koja utiču na sve nivoe i delove organizacije”*.

Na stadijumu *svesnosti konstrukata* javlja se nova svesnost o tome kako jezik uokviruje nečiju stvarnost i kako su granice koje smo zacrtali samo arbitralne, ali korisne distinkcije. Opoziti se mogu prihvatiti jer osoba uviđa da su neophodni jedan drugom. Ključ ka dubljem razumevanju je pronalaženje osnove koja ih obuhvata i ujedinjuje. Na ovom stadijumu, ljudi intuitivno naslućuju da se potreba za manipulacijom opozitima da bi se ublažila ili uklonila tenzija može prevazići. Na to ukazuju odgovori kao što je: Pravila su... *“veštački konstrukti koje nekada koristimo da objasnimo (udaljenu) stvarnost ili da kontrolišemo (tok) događaje – i, kao naša kreacija, ona mogu da postoje, menjaju se ili ne postoje, zavisno od toga šta želimo/šta nam je potrebno...”*

Na stadijumu *ujedinjavanja*, osoba zna da opoziti predstavljaju dve strane istog novčića, dva aspekta stvarnosti koja stoji u njihovoj osnovi. Borba između opozita je simptom naše iluzije da su granice koje smo postavili realne; rešenje borbe opozita leži u rastapanju svih granica – čak i onih između misli koje kreiraju našu mapu stvarnosti i iskustva realnosti. Na primer: Biti sa ljudima... *“nije nužno zavisno od blizine (udaljenost) ili vremena potrebnog za to; možemo biti pored nekoga, a ne 'biti' s njim. 'Biti sa' izgleda da je više uviđanje da je 'drugi' nekako deo 'vas', a 'vi' deo 'njega' - makar samo na trenutak”*. Za osobu na *ujedinjavajućem* stadijumu, neposredno iskustvo jedinstva sa univerzumom i njegovim večnim ritmovima širenja i razaranja, rođenja, smrti i ponovnog rađanja, običnosti i jedinstvenosti, ego svesnosti i ego transcendencije...predstavlja slobodu od ropstva jeziku i tezijama kreiranim objektiviranjem realnosti i njenim uokviravanjem u dualističke termine.

Da sumiramo, konvencionalni um vidi oslobađanje, spasenje ili sreću kao slobodu od negativnog, dok na kasnijim razvojnim stadijumima vidi ispraznost potrage za slobodom od „parova“ (opozita). Osoba na stadijumu *svesnosti konstruktata* može videti i kontradikciju u samoj želji za slobodom i to kako sama ta želja može predstavljati zatvor. Na najvišem nivou zrelosti merene preko MAP, osoba je jednostavno svedok igre opozita jer razume njihovu univerzalnu prirodu. Ona uči da vidi oba pola kao dve strane istog iskustva sa arbitrarnim granicama između njih, gde ni jedan nije ni pozitivan ni negativan, manje ili više vrednovan od drugog. Tu krajnje objedinjavajuću sposobnost smo u Integrativnoj Psihodinamskoj Psihoterapiji nazvali „tolerancija na egzistenciju“ (Jovanović i sar., 2013).

Zaključak

U ovom radu prikazali smo pogled na razvoj ega kroz optiku razvoja odnosa prema suprotnostima koje su dale Šarma i Kuk-Grojter (2011) jer odslikava iz jednog drugog ugla i načina posmatranja sposobnost za celovito doživljavanje objekta koju je opisala Melanija Klajn na ranim uzrastima. Stiće se utisak kao da sa njome počinje i završava razvoj, da se on kreće od spajanja, preko razdvajanja, do ponovnog spajanja na drugom nivou.

One govore o tome da je osnova razvoja ega davanje smisla našim iskustvima na sve kompleksniji i adekvatniji način. Kad imenujemo, interpretiramo, pripisujemo vrednost našim iskustvima, kad počinjamo da uviđamo ono što ranije nismo, proširujemo svoj pogled na svet. Kontinuirani kapacitet da se obnavlja način na koji vidimo i vrednujemo, da se zapitamo nad svojim pretpostavkama, da reevaluiramo naše interpretacije, i da preokvirimo doživljaj realnosti na obuhvatniji način, leži u srži procesa razvoja. Još specifičnije, postajući svesni vrednosti i korisnosti manje vrednovanih opozita dobijamo moćno sredstvo za proširenje naše perspektive. To je i jedna od ključnih osnova psihodinamskih psihoterapijskih metoda. Rad sa polarnostima pomaže klijentu da uvidi međuzavisnost između elemenata koji su držani odvojenima u ranijim koncepcijama klijenta. Jedan od ključnih razvojnih zadataka u okviru procesa psihoterapije jeste uključiti i integrisati ono što je bilo odbačeno i integrisati opozit onoga što je ranije bilo privilegovano.

Otkrića o razvoju Ega koja dolaze iz drugih istraživačkih oblasti, van psihoterapijskih iskustava, mogu biti od velike koristi kao dopuna naših znanja o psihološkom razvoju i pomoći nam da bolje razumemo faze razvoja a time i onoga što razvojni psiholog Vigotski (1993) naziva "zonom narednog razvoja". Kada znamo kuda idemo, i koje su "stanice" na tom putu, bolje ćemo pomoći one koje tim putem usmeravamo ka razvoju.

Literatura

Cook-Greuter, S. (1985). A detailed description of the successive stages in ego development Theory. Paper presented at the second annual meeting of the Society for Research in Adult Development, Cambridge, MA.

Fairbairn, W. R. (1952). Psychoanalytic studies of personality. London, Tavistock Publications.

Jovanović, N. , Kontić, A., Senić R., Jovanović, S. (2013) Sposobnost za ljubav i rad - O.L.I. Integrativna psihodinamska psihoterapija, Beoknjiga, Beograd

Klein, M. , 1940. *Mourning and its relation to manic-depressive states*, in Love, Guilt and Reparation. The Hogarth Press ,London

Klein, M. (1948). *Contributions to Psychoanalysis* (1921-1945). London: Hogarth Press.

Kohut, H. (1971). *The Analysis of the Self*. New York: International Universities Press

Kohut , H. (1977). *The restoration of the self*. New York : International Universities Press .volume 4, p.451-457 “four basic concepts”)

Loevinger, J., i Wessler, R. (1970). *Measuring ego development*. San Francisco: Jossey-Bass.

Sharma, B. i Cook-Greuter, S. (2011). Polarities and Ego Development: An Exploration and Application of Polarity Thinking in Ego Development Theory and Coaching. in *Enacting an Integral Future*. Albany, NY. SUNY Press.